

TYVERI OG RAN I DANSK SENMIDDELALDER

BORTTAGELSESFORBRYDELSESNES RETS PRAKTISKE BRUG OG SOCIOØKONOMISKE BEGRUNDELSE 1400-1513

■ FREDERIK LYNGE VOGNSEN

Juristen og retshistorikeren Poul Johannes Jørgensen er en central skikkelse i dansk retshistorie. Derfor var det heller ikke uden grund, at Johan Hvidtfeldt i starten af 1940'erne benævnte Jørgensen "Vor tids betydeligste retshistoriker".¹ Jørgensens indflydelse på retshistorien, hans grundighed og kvaliteten af hans forskning er uomtvistelig. Således blev hans prisvindende afhandling fra 1900 om den danske strafferets udvikling i tiden fra Reformationen til Christian V's Danske Lov (1683) genudgivet i 2007.² Efter mere end hundrede år er han endnu aktuel.

Blandt Jørgensens mange arbejder findes en artikel, *Begreberne Tyveri og Ran i de danske Landskabslove*, trykt i festskriftet til dr. juris Frederik Vinding Kruse. Som artiklens titel angiver, diskuterer Jørgensen heri begreberne *ran* og *tyveri* som samfundsregulativer med udgangspunkt i landskabslovene. Udover en kompleks juridisk nuancering af begreberne er Jørgensens hovedpointe, at middelalderens tyveknægte tilhørte de fattigste i samfundet, mens de, der begik ran, var magtfulde individer:

Tyvens lyssky Fremgangsmaade [har] fra gammel Tid [...] været Genstand for en særlig moralsk Afsky. Ran vilde normalt kun blive begaaet af Personer, der følte sig stærke nok til uden Risiko for Paagribelse at gennemføre deres Forehavender, medens den svagere Person, der optraadte alene, snarere vilde søge at naa sit Maal ved at gaa hemmeligt til Værks³

Der var en grundlæggende socioøkonomisk forskel på, hvem ransmændene og tyvene var. Denne opfattelse stammer fra landskabslovene, hvor det i f.eks. Valdemars Sjællandske Lov (yngre redaktion) lyder: "Æn stæll nokær man i hungær ár math sich ællær sinæ kunæ at han gitær ey fød sich ællær. tha ær then hárdh bat-

1 Hvidtfeldt: 'Paul Johannes', 81.

2 Jørgensen, *Dansk strafferet*.

3 Jørgensen: 'Begreberne', 200.

hæ foræ guth oc foræ men thær han latær hængæ ællær storæ pinæ withær gøræ. ær thet for hungærs nødh gørthæ".⁴ Tyvene var fattige nok til at dø af hungersnød.

Der er imidlertid et åbenlyst kildekritisk problem ved at bruge lovene som betingelser om, hvem der begik diverse forbrydelser, og hvorfor. Alligevel er Jørgensens grunddefinition af tyve og ransmænd den eneste til dato. Dette ses tydeligt i forskningen, hvor Jørgensens definition af begreberne konsekvent benyttes,⁵ en tendens, der desuden illustreres i de relevante opslag i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, der således primært er baseret på Jørgensens arbejder.⁶ En diskussion af Jørgensens definition af begreberne må derfor blive en diskussion af forskningen. Og en diskussion af Jørgensens 1940-artikel er nødvendig, da han, som nævnt, kan kritiseres for at besvare spørgsmål, der reelt ikke lader sig besvare på baggrund af hans kildemateriale.

Jørgensen arbejdede med landskabslovene, dels pga. hans rod i den retshistoriske tradition, dels af praktiske årsager. Middelalderens retshistorie står nemlig med den udfordring, at, som Helle Vogt har bemærket,

our knowledge of legal practice in Denmark in the Middle Ages is very limited (since almost no court reports have survived from before the fifteenth century, and no records of judgements from before the Reformation in 1536), the emphasis here will be on the laws themselves, rather than on their practical application.⁷

Vogts estimat over bevarede kilder er dog for negativt (og udsagnet om, at ingen domme er bevaret, er direkte forkert),⁸ men pointen om middelalderens kildeknapthed er relevant: Sammenlignet med hvad vi har bevaret fra 1500-tallet og fremefter, er der langt mellem middelalderens retskilder. Dog ikke så langt, at dette materiale ikke kan anvendes. Artiklen demonstrerer dette for borttagelsesforbrydelserne tyveri og ran,⁹ hvorved et alternativ til Jørgensens socialt baserede skel mellem kriminelle aktører forslås.

LANDSKABSLOVE, TINGSVIDNER OG KRONOLOGI

Kronologien i Jørgensens artikel er de fleste steder diffus. Dette skyldes, at den er bygget op omkring relative tidsbestemmelser: *oprindelige* love, dvs. retsprin-

4 Val.Sjæ., YR, kap. 87, 361-362. Moderniseret: Men stjæler en mand mad til sig eller sin kone i hungersår, fordi han ellers ikke kunne få føde, da er det strengt både over for Gud og over for mennesker, hvis dommeren lader tyven hænge eller straffe hårdt.

5 Se f.eks. Netterstrøm: *At forsvare*, 45, 139 (jf. note 53).

6 Danstrup (red.), et al.: *Kulturhistorisk leksikon*, bd. 14, 573.

7 Vogt: 'Danish Penal Law', 186.

8 Jf. følgende eksempler, ældre end 1457, dvs. længe før reformationen, hvor Vogt daterer de tidligste domme: Rep. I, nr. 3148; Rep. II, nr. 91, 209, 400, 474, 552, 611, 633.

9 For retshistoriske arbejder, hvor lov og ret sammentænkes med samfundets sociale, kulturelle, økonomiske og mentale konstituering i en åben forståelse af tidens retstilstand, se desuden: Esmark: 'Farlige ritualer'; Hermanson: 'Makten'; Vogt: 'The Power'.

cipper, der gik forud for lovenes nedfældning på papir; *lovenes* samtid, dvs. perioden hvori lovene blev nedskrevet; og *senere* tilføjelser, dvs. de yngste ratifikationer i lovene, samt afvigelser set i tingsvidner.¹⁰ Hans fokus må da være perioden fra omkring Jyske Lovs tilblivelse, 1241, til 1500-tallet. Slutpunktet sættes her, da Jørgensen i forbindelse med tyveri-begrebet bestemmer en senere udvidelse til midten af 1500-tallet: "Først fra 1555 foreligger en Dom, som stadfæster et Nævningetog, ved hvilket en Mand, der havde flyttet Grænseskel, her en Grøft", blev dømt som tyv.¹¹ Her giver Jørgensen et årstal, men hans overvejende kronologi er opbygget omkring de tre tidsmarkører *oprindelig*, *loven(ene)* og *senere*. Dette *senere* kan derfor også formodes at strække sig helt til landskabslovenes afskaffelse ved Christian V's Danske Lov i 1683. Det er følgelig ikke præcist fastlagt, hvornår de udvidelser af de begreber, som Jørgensen løbende præsenterer, egentligt gælder. Dette gør dem svære at undersøge i andet kildemateriale, og det er derfor ikke overraskende, at der er en tendens til at betragte hans pointer som alment gældende for hele middelalderen, jf. bl.a. artiklen om ran i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, hvor Jørgensens definition bruges uden inddragelse af udviklingsaspekter i høj- og senmiddelalderen.¹²

Man kan altså overordnet kritisere Jørgensens metodik for kildevalget og for hans kronologi, hvilke følgelig står i centrum for denne artikel. Vedrørende kronologien havde det været optimalt at undersøge kildegrundlaget i samme periode som Jørgensen (1241-1500/1600-tallet), men hertil er kilderne for spredte i både type, sprog og publicering. I stedet undersøges derfor kun kilder fra midten af Jørgensens periode, år 1400, hvor disse begynder at optræde på dansk¹³ til 1513, dødsåret for kong Hans og – mere relevant – sluttidspunktet for *Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis* 1. og 2.rk. (herfra blot repertoriet/Rep. I/II). Alle tingsvidner benyttet i artiklen er trykt i repertoriet. Hermed undersøges Jørgensens pointer på et nogenlunde homogent, retshistorisk materiale inden for en periode, der er meningsfuld i forhold til hans analyse og ud fra et materiale, der giver bedre indsigt i samfundets retspraksis og aktørernes sociale stilling end lovene.

TYVERI

Jørgensen tager udgangspunkt i, at begge begreber havde både en juridisk og en dagligdags brug, jf. "Afgørelsen af, hvad Lov opfatter som og straffer som Tyveri eller Ran, kan undertiden frembyde Vanskeligheder, fordi de nævnte Betegnelser ikke anvendes overalt, hvor der er Tale om de tilsvarende Forbrydelser [...]"

10 Bemærk desuden, at Elsa Sjöholm overbevisende har påvist, at forestillingen om urgermanske rødder i middelalderloven er en senere, germanistisk illusion, jf. Sjöholm: *Sveriges medeltidslagar*, 250.

11 Jørgensen: 'Begreberne', 163.

12 Danstrup (red.), et al.: *Kulturhistorisk leksikon*, bd. 14, 573.

13 Jexlev: 'Herredstingene', 172.

Der kan saaledes næppe slutes noget af, at det om Gerningsmanden siges, at han skal 'hedde Tyv' eller 'blive (warthæ) Tyv' [...] Mere oplysende vil man maaske finde Udtryk som, at den forurettede skal følge Forbrydelsen 'som andet Tyveri'.¹⁴ Jørgensen finder kun begrebsanvendelse i de faste, juridiske formuleringer, helst sidestillet med lovgivningernes strafferammer: hvis noget ikke kaldes tyveri i loven, men straffes på samme måde som tyveri (hængning) eller har samme retsmæssige procedurer som tyveri, ser han det som tyveri.¹⁵

Metoden er gangbar i landskabslovene, fordi man har et "komplet" materiale, modsat tingsvidnerne, hvor man kun sjældent har bevaret alle vidner i hver konflikt og ofte kun har enten et anlageskrift, en dom eller et vidne. Samtidig må man overveje, at Jørgensens skelnen mellem juridisk terminologi og dagligdags-terminologi nok ikke kan overføres til tingene, hvor sagerne i bedste fald blev ført af uddannede gejstlige eller aristokrater, men ellers af jævne folk uden behov eller forståelse for en juridisk-abstrakt terminologi.¹⁶ Når en anklage på tinge lyder, at én skal "hedde tyv" eller "blive tyv", må dette derfor forstås som en domsforordning: hvordan man anklagede for forbrydelser, siger noget om, hvordan man opfattede dem. Man kan derfor gå ud fra, at brugen af ordet "tyv" henviser til egentligt tyveri. Der er dog kun få kilder, der specifikt refererer til tyveri, faktisk kun 13.¹⁷ Fire indgår i samme sag, hvilket efterlader ti forskellige sagsforløb. Hertil findes fem kilder, der refererer til episoder, der beskriver tyveri-lignende handlingsforløb uden brug af begrebet.¹⁸ Det store spørgsmål er, hvad man skal stille op med den sidstnævnte kildegruppe.

Den tidligste af disse kilder stammer fra 1450, hvor Christiern Persøn fik 8 dannemænd til at vidne, at Jes Olsen gik ind i hans gård og "tog bort Ko og Kalv og Korn, saa meget som han vilde, og maatte han [Christiern] købe det af ham [Jes] igen for 5 Ørte Byg".¹⁹ Kilden kan forstås som en anklage for et tyveri, og alligevel bruges det deskriptive *tog bort* frem for *stjæle*. Dette kan muligvis forklares med et vist semantisk overlap mellem ordene; at hvad end man sagde det ene eller det andet, var forbrydelsen lige åbenlys. Alternativt var der intet overlap, hvorfor der er foretaget et bevidst valg ved formuleringen. Et forhold, der taler for denne læsning, er, at tingsvidnet ikke kommer med en præcis mængdeangivelse for det borttagne gods, jf. formuleringen "saa meget han vilde". Der er bevaret otte tingsvidner, der rejser anklager for tyveri, hvor ordet optræder (de øvrige fem

14 Jørgensen: 'Begreberne', 159-160.

15 Det samme gælder for ran, om end tremarksbøden, der gives for ran også ses i andre sammenhænge, så som legemsskade, hvilket imidlertid i forhold til den udførte handling er fjernt fra ransbegrebet, og derfor kan man fra konteksten skelne mellem de to. Jørgensen: 'Begreberne', 160.

16 Esmark og Orning: 'General Introduction', 18.

17 Rep. II nr. 1400, 2409, 4394, 4405, 4430, 4432, 4463, 6369, 8798, 8862, 8899, 9138, 9287.

18 Rep. I nr. 7964; Rep. II nr. 1124, 7180, 8951, 10870.

19 Rep. I nr. 7964.

kilder, der omtaler tyveri er ikke anklager, men domme og deslige), og her angives et præcist inventar over stjålet gods.²⁰ At Christiern Persøn ikke opremsede godsmængden antyder altså, at sagen ikke blev rejst som en anklage for tyveri. På den anden side kan man med rimelighed betragte tilbagekøbsprisen (5 ørtug byg) som en værdisætning af godset, hvorved en mængdeangivelse måske ikke var nødvendig. Principielt kendte loven ikke nogen nedre grænse for omfanget af et tyveri,²¹ men i praksis påvirkede omfanget af det stjålne gods straffens udmåling.²² Ved en værdisætning af godset kunne Christiern Persøn således angive, at hans økonomiske tab var stort nok til, at der var tale om reelt tyveri. Men hvorfor benyttes formuleringen *tog bort* så frem for landskabslovenes mere ladede udtryk, *tyveri* og *stjæle*? Det er ikke åbenlyst, hvordan kilden straffetypologisk bør rubriceres.

Problematikken genfindes i nogle af de kilder, der specifikt omtaler tyveri, hvorfor disse kan kaste nyt lys over sagen. I et åbent brev fra 1461 anklagede Barbara Thorkildsdatter Brahe Mads Petersøn for at have "undført mig [Barbara] mit Skib og Gods i god Tro".²³ Barbara Brahe overgav sit værn til kongens rigsråd Eggert Frille på betingelse af, at Mads Petersøn skulle dømmes "enten for Tyv, Røver eller Forræder".²⁴ Som Christiern Persøn beskrev hun handlingen i nøgterne vendinger, mens hendes domsfordring benyttede lovgivningens begreber (tyv, røver og forræder). Dette taler for nogen grad af synonymitet mellem de nøgterne handlingsbeskrivelser og begrebet. Problemet med denne tolkning er imidlertid, at dette så også må gælde mellem "tyveri", "røveri" og "forræderi", hendes tre domsfordringer, hvilket næppe er sandsynligt. Derfor må forklaringen på ordvalget findes andetsteds. Mest nærliggende er risikoen for injurier, da ordet *tyv* f.eks. i Lunds ældre birkeret optræder på listen over skældsord, der udløste bødestraf²⁵ eller op til et års ekskludering fra byens gilder og lav.²⁶ Ifølge Erik af Pommerns Gårdsret skulle dét, at kalde en mand for tyv *eller* [andre] *vqvæmsordh*, straffes med stokken.²⁷

Injurier var alvorlige, hvorfor Barbara Brahe – og Christiern Persøn – formulerede sig med omhu. Dette forklarer dog ikke situationen fuldstændig, da hun jo netop ville have Mads Petersøn dømt for tyveri, hvilket i sagens natur var injurerende. En rendyrket retslig eller juridisk logik kan derfor ikke fyldestgørende

20 Jf. Rep. II, nr. 968, 4394, 4430, 7094, 8862, 8798, 8951, 9287.

21 Jørgensen: 'Begreberne', 166.

22 Jørgensen: 'Begreberne', 166.

23 Rep. II nr. 1400. Det er i øvrigt første gang ordet *tyv* optræder i repertoriets.

24 Rep. II nr. 1400.

25 KøbstL. §22, 7.

26 Poulsen: 'Dagliglivets', 190-191. Se desuden Paulsen: 'Den Skånske Birkeret', 33-34. Ifølge Jyske lov udløste anklager for tyveri tremarksbøder, hvis man ikke efterfølgende forfulgte sagen på tinge (Jy.Lov, bog 2, kap. 108).

27 DDR 2, nr. 3 §6, 34.

forklare situationen.²⁸ Årsagen må også søges i samtidens sociale praksis. Jørgensen fastslår, at tyvene var genstand for ”moralisk afsky”.²⁹ Herved var prædikatet *tyv* en stemping af en persons fundamentale mangel på anstændighed og ære; ikke blot en injurie, men også en uforanderlig karakteristik. Retten til at stemple andre som *tyv* lå derfor ikke hos den enkelte, men ved tingenes domsafsigelse. *At være tyv* var ikke bare den fysiske handling at borttage ejendom i skjul, som Jørgensen foreslår, men derimod en social forhandling på tinge. Denne forståelse af begrebet kan udrede kilderne, der ser ud til at handle om tyveri, uden at ordet reelt benyttes. Det gælder f.eks. et tingsvidne fra gårdsretten på hovedgården Ågård fra 1507. Aristokraten Anne Mauritsdatter (Gyldenstjerne), der både var anklager og dommer,³⁰ førte sag over, at hendes foged Mads Bygom *tag* fra hende

baade Sølv, Guld og Penge og andre »kiænde« Varer, som ud var tagne af hendes Moders »foldebor, skab«, Kister og Skrin [...] Og beviste hun, at hendes Guld, Sølv og Penge var hemmelig af Aagardh bortførte til den Gaard, som Mattes Bygom [...] har i Strandhen. Dertil svarede Matz Bigom og bekendte sin Skyld.³¹

Mads Bygom indrømmede borttagelseshandlingen, men blev alligevel ikke hængt eller dømt for tyveri. Han ”kunde ingen Regnskab gøre hende”,³² altså ikke betale sin bøde, sandsynligvis *tvigæld*, dvs. det dobbelte af tyvekosternes værdi.³³ Han burde derfor hænges, men alligevel skete det ikke, da han ”bad hende, [...] at hun vilde benaade hans Liv, som han kendtes selv at have forbrudt”.³⁴ Mads Bygom blev benådet, og derfor optræder ordet *tyv* ikke i tingsvidnet. Det *at være tyv* var noget andet end bare at stjæle. Det var resultatet af lokalsamfundets forhandling, og noget man skulle dømmes til: lige dele kriminel og social handling. Derfor må man opponere mod Jørgensens afvisning af hverdagens tyveterminologi. Det var betydningsbærende, om man blev ”kaldt tyv” eller ej. *At være en tyv* krævede social forhandling i lokalsamfundet.

GODTROENDE BESIDDELSE?

Når tyveriet var åben for social forhandling, presser spørgsmålet om godtroende besiddelse sig på. Hvordan forholdt man sig til de folk, der ejede stjålet gods uden

28 Se desuden Heebøll-Holm: *Ports, Piracy and*, 212-217, hvor lignende overvejelser om forholdet mellem injurier og anklager gives, dog i en maritim og transnational kontekst.

29 Jørgensen: 'Begerberne', 200.

30 Netterstrøm: 'Mourids Nielsen', 45.

31 Rep. II nr. 10870.

32 Rep. II nr. 10870.

33 Jørgensen: 'Begerberne', 200.

34 Rep. II nr. 10870. Bemærk den selvudslettende position og totale indrømmelse af skyld og ansvar, som Mads Bygom indtager. Dette rollespil - og særligt Anne Mauritsdatter som den nådige frue - er behandlet i Netterstrøm: 'Mourids Nielsen', 44-49.

at vide, at det var stjålet? Landskabslovene angiver, at man skulle forfølge tyvene og ikke dem, der besad stjålet gods.³⁵ En eller anden form for forståelse af godtroende besiddelse eksisterede således. Et udvalg af tingsvidnerne viser det samme. Et brev fra Skovby herredsting 1499 beretter om Jes Jyde, der opdagede sin okse i Hans Jepsøns varetægt. Hans Jepsøn fik den af Morten Jensøn, der påstod, at han havde købt den af en (ikke navngiven) dreng inde i byen. Drengen var måske fra *Olope*, mente Morten Jensøn. Senere ændrede han imidlertid sit svar til, at "han tog hende [koen] fra en Dreng i deres egen Skov".³⁶ Selv om Hans Jepsøn besad stjålen ejendom, var han altså ikke tyven – eller under anklage for tyveri. Det modsatte var dog tilfældet for Morten Jensøn, der tydeligvis ikke havde rekvireret oxen lovligt. Oksens noget komplicerede ejerskabshistorik skulle udredes, så den reelle tyv kunne pågribes.

Et mere morsomt eksempel er fra 1492, hvor en bonde, der stod under anklage for at have taget en hest, bragte vidner på, at den selv gik ind i hans gård, og at han gav den lov til at forlade gården igen bagefter: "Jes Nielsβ Hest kom uhindret [...] i Lasse Pantz Gaard, og straks efter kom fornævnte Mands Hest ud af Gaarden igen".³⁷ Det var vigtigt, hvem der havde *taget* og at vedkommende gjorde det aktivt.

Slutteligt ses samme tendens i kølvandet på en hængning af den kun 12-årige tyv Michael Andersen i Aarhus o. 1479.³⁸ Han blev hængt for tyveriet af en filthat og en okse, men yderligere sager blev rejst efter hans død, herunder et vidne af manden Jes Terkelsen, hvori han kvitterede for at have modtaget to odderskindshandsker af præsten i Rind. Handskerne var "ham [Jes Terkelsen] frakommen uden hans Vilie, og aldrig han fik Penge eller Penges Værd for dem".³⁹ De var altså stjålet. Præsten leverede dem tilbage til ejermanden uden betaling, men først efter at have taget et tingsvidne på, at de var købt af Michael Andersøn.⁴⁰ Præsten tydeliggjorde altså, at han ikke havde noget med tyveriet at gøre.

Både tingsvidner og lovmaterialer antyder altså, at man i perioden udelukkende var interesseret i tyvene og følgelig havde forståelse for godtroende besiddelse. Jørgensen når samme konklusion, men tager dog forbeholdet, at virkeligheden nok ikke opererede under så tydelige forudsætninger, da "man ikke ligefrem betragtede ulovlig Omgang med Hittegods som Tyveri, men i Kraft af en Fiktion sammenstillede det dermed".⁴¹ Han mener altså, at man gennem *en fiktion*, dvs. ved logisk deduktion kunne tolke besiddelse som evidens for tyveri. Rindpræ-

35 SkånL, A. Sun. 88, 587; Erik Sjæ., bog 3, kap. 20, 527.

36 Rep. II nr. 8951.

37 Rep. II nr. 7180.

38 Rep. II nr. 4405. For en fyldigere behandling af Michael Andersen, se: Kristensen og Poulsen: 'Danmarks byer', 418-419.

39 Rep. II nr. 4432.

40 Rep. II nr. 4430.

41 Jørgensen: 'Begyberne', 192.

stens returnering af odderskindshandskerne kan tolkes i denne retning, da han nok næppe havde haft travlt med at returnere dem, samt udpensle at hans besiddelse var godtroende, hvis ikke ejerskab kunne problematiseres. Han frygtede i Jørgensens terminologi at besiddelsen kunne *fiktionaliseres* til udtryk for medvirken i tyveriet og derfor blive sammenstillet hermed. To tingsvidner afslører ydermere, at denne form for logik har eksisteret. Det mest makabre eksempel er fra Horsens Byting d. 27. marts 1492, hvor Nis Hollensøn bad om et Synstog "til Jep St[wres] Hus og Gaard",⁴² for at lede efter nogle genstande, som var blevet "frastjaalne i Mørke".⁴³ Synstoget bekræftede, at de forsvundne genstande befandt sig i Jep Stures hus. Spørgsmålet om godtroende besiddelse var herved kernen i sagen: kunne Jep Sture dømmes for tyveri? I første omgang gav Nis Hollensøn en domsfordring på "Kongens Jern til Jep Stwre, som havde hans Koster, som ham 'worte' frastjaalne",⁴⁴ altså fængsling; en lavere straf end for tyveri. Efterfølgende ændrede han dog sin fordring og ønskede at få Jep Sture hængt.⁴⁵

Det er desværre ikke muligt at få indsigt i, hvor stærkt Nis Hollensøn stod, et spørgsmål, der kunne kaste lys over spørgsmålet om godtroende besiddelse i en åbenlys tyverisag. Man kan dog formode, at det ikke gik, som Nis Hollensøn ønskede. Den 3. april 1492 overtog han tinget med vold og trængte slotsfogeden Jep Ulf fra tinge, "saa at han maatte tigge [for] sit Liv for vores Herres Døds Skyld og sagde, at han [Nis Hollensøn] vilde sige, hvad de vilde have sagt, og bad dem selv holde Tinget og gøre, 'hwre' de vilde have det".⁴⁶ Med magten over tinget myrdede Nis Hollensøn Jep Sture. Episoden taler for Jørgensens forståelse af, at godtroende besiddelse var et udflydende begreb. Eftersom Jep Sture ifølge Nis Hollensøn åbenlyst var tyven, brugte han godsbesiddelsen som evidens herfor. På den anden side var Nis Hollensøns handlinger hverken lovlige eller acceptable og har herved begrænset udsigelsesevne for spørgsmål om retsvæsenets praktiske funktionalitet.

Kilderne antyder et retsligt efterspil for Nis Hollensøn, men det er desværre ikke muligt at få et overblik over udfaldet. Man kan imidlertid få yderligere indblik i Nis Hollensøns *fiktio*n, da han som del af dette efterspil fik 24 mænd til at vidne, at "Nis Hollensøn har ofte haardelig kæret, at hans Gods 'wort' ham frastjaalet, som fundet 'wort' i Jep Stwres Hus under Jep Stwres Laas".⁴⁷ Forsvaret var baseret på, at de stjalne genstande ikke blot var i Jep Stures hus, men under *hans lås*. Formuleringen kendes fra landskabslovene⁴⁸ og implicerer, at Jep Sture forsøgte at skjule godset, fordi han som tyven vidste, at det var stjålet. Logisk står argu-

42 Rep. II nr. 7094.

43 Rep. II nr. 7107.

44 Rep. II nr. 7094.

45 Rep. II nr. 7097.

46 Rep. II nr. 7107.

47 Rep. II nr. 7124.

48 Jy.Lov, bog 2, kap. 96.

mentet stærkt, fordi omtalte genstande ikke blot var et par odderskindshandsker, smykker, eller andet værdifuldt nips, som man kunne forvente at folk gemte. Det drejede sig derimod om 1 bryggerkedel, 5 kobbergryder, 2 messingkedler, 1 *bøyskar* (?), 1 pande, 1 mølle (antageligvis en lille kværn til korn), 1 brandjern, 2 kander, 1 krus, 2 dyner, 5 dynebetræk, 4 lagener, 10 stykker flæsk, et ubestemt kvantum fåre- og ko-kød, 2 duge, 3 håndklæder, 5 hynder, 4 sække, 2 hovedpudebetræk og 1 kiste.⁴⁹ Tingene må have optaget en god mængde plads. Derudover var der tale om hverdagsting, som ikke nødvendigvis burde skjules. *Fiktionen* var derfor, at Jep Sture var tyven, fordi han gemte godset, hvorved episoden blev konstitueret af en form for *fersk gerning*-logik. Aflåst/skjult besiddelse af godset afslørede kendskab til, at godset var stjålet, og intention om at beholde det til trods herfor. Herved er situationen forskellig fra Rindpræstens handsker, der netop leveres tilbage grundet kendskab til, at de var stjålet.

En *fiktion* etableret gennem en *fersk gerning*-logik ses også i det andet tingsvidne. På Malmø byting rejste aristokraten Henrik Aagesøn Sparre spørgsmålet, om hvorvidt Jens Persøn, der styrede hans skib, nogensinde havde været anklaget for tyveri. Spørgsmålet blev besvaret af kvinden Karine Lolles. Hun "havde tilforn kæret og endnu kærer paa Jens Persøn og hans Stalbroder Jep Nielssøn, som den Tid med ham var, at de 'boode' hende til Gæst en Aften; idet hun var i Husset, da [?'va]'nket' [sic] de meget ind og ud og 'holde' hende alt med Snak i det".⁵⁰ En del af dokumentet mangler, men fra konteksten fremgår det, at hun anså Jens Persøn og Jep Nielssøn for ansvarlige af tyveriet af bl.a. (det fulde inventar er gået tabt) "20 alen Vad[mel], 2 Dynevaar, en blaa 'trye' [trøje] med røde 'erme' og en rød Kjortel".⁵¹ De to mænd blev aldrig dømt, men Karine Lolles fastholdt sin tyverianklage, sandsynligvis fordi hun selv anså tyveriet for ganske åbenlyst. Dele af Karine Lolles' ejendele blev fundet på bunden af Malmø havn, præcis under det sted, hvor Jens Persøns skib lå fortøjet: "da var der fundet af hendes Gods i 'byhawnynd' [byhavnen] og var sænket ned til Bunden med et 'førstet' det samme Sted, som Skuden [Jens Persøns skib] i laa".⁵² Hertil havde Karine Lolles haft Jens Persøn som gæst før tyveriet, og derfor konkluderede hun, at Jens Persøn måtte være tyven.

Som i episoden med Nis Hollensøn konstituerede Karine Lolles altså forestillingen om tyverihandlingen direkte fra nær-besiddelse, dvs. hun benyttede *en fiktion*. Selvom man normalt havde begreb om godtroende besiddelse, kunne anklager for tyveri også ramme folk, der blot besad tyverigods. I (tilnærmelsesvise) *fersk gerning*-situationer forekom det altså, at anklager for tyveri brugte godsbesiddelse som argument for et begået tyveri gennem *en fiktion*. Dette ser imidlertid

49 Rep. II nr. 7094.

50 Rep. II nr. 8798.

51 Rep. II nr. 8798.

52 Rep. II nr. 8798.

ikke ud til at have haft megen effekt på tinge; Nis Hollensøns voldseskapade 1492 var ulovlig, og Karine Lollers vedholdende anklage mod sømændene var frugteløse.

TYV VAR KUN ET FATTIGT ORD?

Når tyveribegrebet indebar elementer af fiktilisering og social forhandling bør dette foreholdes Jørgensens pointe om, at tyvene var "svagere Person[er], der optraadte alene, [og] snarere vilde søge at naa sit Maal ved at gaa hemmeligt til Værks".⁵³ Som nævnt er dette spekulation baseret på normative kilder, men argumentet er overbevisende, da lovene ikke blot var givet af kongen, men måtte tilpasses en eksisterende selvtægtsbåret retskultur.⁵⁴ Tyveri, argumenterer Jørgensen for, blev derfor straffet ved hængning, fordi kongen ikke kunne ændre ved den retslige konsekvens, som tyveriet havde forud for landskabslovene. Kongen kunne derimod inkorporere de eksisterende tyverilove i sit juridiske korpus og herved tage kontrol over retsvæsenet: landskabslovene afspejler et kompromis mellem centralmagts etablering og ældre retsformer.

Argumentet forekommer plausibelt, men holder det ved en nærmere empirisk efterprøvelse? Tabel 1 viser de sociale forhold mellem anklagere og anklagede i repertoriets tyverisager.⁵⁵ Denne tabel, som de øvrige tabeller, er en oversigt over alle de relevante, refererede kilder i Repertorium. Disse er udvalgt fra de 16.988 breve, der findes i Repertorium for artiklens periode. Som de 13 sager (19 kilder) i tabel 1 afslører, er kildematerialet altså sparsomt og muliggør ikke egentlig statistisk behandling. Alligevel viser tabellerne nogle tydelige tendenser i kildematerialet, og det er netop således, de anvendes her. Tabellen medtager både de tingsvidner, der omtaler tyveri specifikt og anklagerne for tyveri, der ikke bruger ordene *tyv*, *stjæle* og lignende. Tabellen er bygget op omkring samfundsgrupperne *aristokrater*, *aristokraters tjenere*, dvs. alle personer i et forpligtighedsforhold til aristokratiet (fogeder, svende og deslige), og *ikke-aristokrater*, fordi Jørgensen definerer ransmændene som tyvenes antitese, altså "Personer, der følte sig stærke nok til uden Risiko for Paagribelse at gennemføre deres Forehavender".⁵⁶ Formålet er således at få indblik i, hvordan anklagere og anklagede socioøkonomisk stod i forhold til hinanden.

53 Jørgensen: 'Begreberne', 200.

54 Hertil var lovene ikke kun givet ved kongen, men også vedtaget på tinge, jf. Bill, Poulsen, Rieck og Ventegodt: *Dansk søfarts historie I*, 184.

55 Ikke alle kilder fra repertoriets, der omtaler tyveri, er med, da ikke hele materialet indeholder anklager, jf. Rep. II nr. 4463, 6369, 7180, 9138.

56 Jørgensen: 'Begreberne', 200.

Tabel 1: Anklager/domme for tyveri fordelt på social status.

Anklageforhold	Sager	kilder	Kildeangivelse
Ikke-aristokrater anklagede ikke-aristokrater	6	12	Rep. II nr. 1124, 4394/4405/4430/4432, 7094/7097/7109/7124, 8798, 9287, 10211
Aristokrater anklagede ikke-aristokrater	4	4	Rep. II nr. 1400, 2409, 5895, 8951
Aristokraters tjenere anklagede ikke-aristokrater	3	3	Rep. II nr. 8862, 8899, 10870

Tabellen giver entydigt indblik i, at alle bevarede anklager om tyveri i repertoriet blev rettet mod ikke-aristokrater. Dette synes at tale for Jørgensens socioøkonomiske karakteristik af forbryderne: tyve var jævne folk. Dette ses også i nogle af kildernes konkrete sagsforløb, jf. f.eks. Aarhustyven Michael Andersen. Dog kan tabellen ikke direkte aflæses således, da stand ikke entydigt definerede magt, indflydelse og økonomi i senmiddelalderen.⁵⁷ Gruppen af *ikke-aristokrater* dækker herved over store sociale og økonomiske skel: flere studier har f.eks. undersøgt bondestandens muligheder for velstand i senmiddelalderen,⁵⁸ og det er tydeligt, at man sagtens kunne være velstillet uden at være aristokrat eller gejstlig. Derfor kan man heller ikke betragte tabellen som en statistisk opgørelse over tyvenes ophav, men kun ekstrapolere det overordnede anklagemønster, nemlig at aristokratiet/gejstligheden ikke blev anklaget for tyveri.

Sagen om Mads Bygom og Anne Mauritsdatter kan her være behjælpelig. For selv om Mads Bygom fysisk gennemførte en handling, der må betegnes som tyveri, blev sagen løst uden brug af tyveriterminologien, hvorved han rent juridisk ikke var en tyv. Der var altså ikke nødvendigvis altid sammenfald mellem kriminelle handlinger og den måde, disse blev retsforfulgt på. Derfor må det også gælde, at selvom ingen aristokrater blev anklaget for tyveri, betyder dette ikke, at de ikke stjal. Én årsag til dette er dog nok det retspraktiske forhold, at aristokratiet i høj grad styrede retsvæsenet: de dømte oftest på lokaltingene og altid på lands-tingene.⁵⁹ Men hertil må man være bevidst om, at der var en væsentlig social dimension, som Jørgensen har overset, hvorfor det er problematisk at lave en så total socioøkonomisk karakteristik af tyvene, som Jørgensen gør.

57 Dahlerup: 'Lavadelens krise', 34; Dahlerup: *Gyldendals og Politikens*, 100ff; Prange: 'Bonde af Thy', 66ff; Prange: 'Lavadelsskæbner'; Ulsig: *Danske adelsgodser*, 251, 270.

58 Se: Ulsig: *Danske adelsgodser*, 47-54, 343-344; Vognsen: 'Velbyrdige og', 57, 65. For geografisk specificerede studier se for Slesvig Holsten se: Poulsen: 'Land', 51-68; Fyn: Bisgaard: 'En vestfynsk fejde'; Lolland: Zangenberg: 'En lollandsk'.

59 Dahlerup: 'Den nordiske Adel', 66.

Tyvene som fattige, "enkeltoptrædende individer" var således et direkte resultat af periodens forestillinger om, hvem og hvordan tyvene var. Tyve blev opfattet som lave, umoralske individer, der var genstand for afsky,⁶⁰ og man må derfor formode, at anklageren skulle kunne sammenstille den anklagede med disse fordomme: som umoralsk og afskyvækkende. Dette synes at kunne forklare aristokraternes fravær i tabellen. Aristokratiets standsmæssige legitimitet (velbyrdighed) var baseret på medfødt værdighed og ære, dvs. at aristokraten var tyveskikkelsens antitese. Tyvene var derfor ikke nødvendigvis samfundets fattigste, men anklagemønsteret forbundet med tyveri var nedadpegende. På baggrund af kilderne, i særdeleshed Mads Bygom-sagen, kan man formode, at hvis aristokrater, eller velstillede ikke-aristokrater begik tyveri, blev det retsforfulgt på anden vis.⁶¹

Samtidens forestillingsverden havde herved direkte indvirkning på retsvæsenets udfoldelse. Dette betyder, at synet på tyveri i senmiddelalderen ikke er entydigt. For det første fordi det var alvorligt at anklage for – eller kalde folk – tyv, hvorfor man oftest undlod dette, hvis der ikke var afsagt dom i sagen. En mulig undtagelse kunne være, hvis man gennem en *fersk gerning*-situation anså det for indiskutabelt, at en part havde begået tyveri. For det andet fordi tyveriet ikke så meget var gennemførelsen af en bestemt handling, men derimod resultatet af ideologiske forhandlinger. Med denne antagelse lægges der afstand til Jørgensen: Tyveriet var i mindre grad en faktisk begivenhed og snarere en social handling.⁶²

RAN

Jørgensens anden undersøgelsesgenstand – ran – står nu tilbage. Ifølge Jørgensen er den fundamentale forskel mellem ran og tyveri, at ran foregik åbenlyst, mens tyveri var skjult.⁶³ Påstanden er svær at undersøge ud fra tingsvidnerne, der sjældent bringer detaljerede sagsfremstillinger. Få antydninger understøtter dog påstanden, da nogle tyverisager benytter formuleringer af typen: "frastjaalne i Mørke",⁶⁴ hvilke ikke findes ved ran. Der findes imidlertid kun 14 kilder, der omtaler ran, og af disse er 10 fra samme sager, hvorfor kun 8 selvstændige sager

60 Jørgensen: 'Begreberne', 200; Kristensen og Poulsen: 'Danmarks Byer', 418-419.

61 Jf. desuden Erik VII's klageskrift mod holstenerne 1409, hvori fynbiskoppens official i Sønderherred (på Als, der hørte under Fyns Stift) klagede, at mens han holdt søndagsmessen blev hans hest stjålet af en tyv (*do quam en deef unde stal em sin perd*). Hesten blev fundet i Nyhus i Lars Heests besiddelse, men alligevel kunne officialen ikke få sin hest igen, men kun få ord og slag (*men lose word unde slege unde kunde*), jf. DM 5:2, 85-95 §45 (refereret i Rep. I, udad. 401).

62 Se desuden Heebøll-Holm: *Ports, Piracy and*, 216, hvor der om pirater konkluderes, at "*In the end, what often made one criminal walk free and another to be condemned was the reputation, honour and status of the individual rather than the act itself*".

63 Jørgensen: 'Begreberne', 160-162. Jørgensen anser også brug af vold som et definerende karakteristikum, men kun vold, der ikke gik ud over personer, jf.: "Vold mod Person indgik dog ikke under Rans-begrebet" Jørgensen: 'Begreberne', 183.

64 Rep. II nr. 7107.

kan tælles (jf. tabel 2). Kun én kilde beskriver ran som noget åbenlyst: "vældelig indgik [Peder Svey] og lod indgaa ved hans Tjenere at slaa grønt Græs derpaa og den samme Dag at føre det bort og sprede det paa andre Marker".⁶⁵ Jørgensen har herved nok ret i, at den grundlæggende forskel på ran og tyveri var, hvorvidt det foregik åbenlyst eller ej. Ligesom ved tyveriet forklarer Jørgensen dette ud fra en socioøkonomisk vinkel: Ransmændene tog, hvad de ville, fordi de havde magt og anseelse hertil.⁶⁶ Denne definition er veletableret i forskningen, hvilket har medført en a priori-forståelse af begrebet; alle former for åbenlys borttagelse ses som ran, uagtet hvordan det omtales i kilderne. Jeppe Büchert Netterstrøms diskussion af værnets brug i forhold til forskellige sagstyper er et godt eksempel på dette. Han rubricerer 18 kilder fra repertoriet som ran,⁶⁷ selv om 10 af disse ikke benytter udtrykket.⁶⁸ I alle 18 kilder er der dog unægtelig tale om åbenlys borttagelse. Langt mere udbredt end ransbegrebet er en nøgtern sprogbrug kendetegnet ved ord som "tog", "undføre" og "oppebære". Faktisk kan man i repertoriet tælle mindst 22 kilder fordelt over 20 forskellige sager,⁶⁹ der benytter denne formuleringstype frem for ransbegrebet. Det er selvfølgelig en mulighed, at ordene var synonyme, men dette er – som samme diskussion i forbindelse med tyveri har vist – ikke sandsynligt. Alene det lave antal kilder, der bruger ordet ran, er problematisk, da man i kraft af definitionens bredde (al åbenlys borttagelse) kunne forvente flere sager end 8. Tabel 2 illustrerer ran-kildernes sociale orientering efter samme princip som tabel 1: hvem ranede fra hvem ifølge anklagerne?

Tabel 2: Anklager/domme for ran fordelt på social status

	Antal sager	Antal kilder	Kildeangivelse
Ikke-aristokrater ranede fra gejstlige	1	2	Rep. I nr. 7626/7714
Ikke-aristokrater ranede fra ikke-aristokrater	3	7	Rep. II nr. 1479/1493, 4528, 8881/8891/8901/8903
Uvis ranede fra aristokrater	1	2	Rep. II nr. 3600/3939
Uvis ranede fra gejstlige	1	1	Rep. II nr. 5916
Principielle kilder	2	2	Rep. II nr. 4664, 8913

65 Rep. I nr. 7626.

66 Jørgensen: 'Begreberne', 200.

67 Netterstrøm: 'At forsvarer', 45, 139.

68 Rep. II nr. 3004, 4005, 4069, 4414, 5253, 6668, 8958, 10330, 10365, 11068. Det kan selvfølgelig være nødvendigt at opstille kilder i syntetiske kategorier for at få et overblik, men så må man være sig bevidst, at kategorierne udtrykker ens eget system og ikke periodens.

69 Rep. I nr. 6989, 7705, 7991; rep. II nr. 722, 810, 972, 1608, 3033, 3121, 3345, 5189/5436, 6077, 6238, 6908, 7754, 7973, 8162/8173, 8856, 9499.

To af kilderne rubriceres *principielle*. Disse tages op senere. Resultatet er, at kun 6 selvstændige sager angiver ranhandlingens orientering. I to tilfælde ranedes der fra gejstlige: én gang fra bispestolen i Roskilde⁷⁰ og én gang fra bispestolen i Ribe.⁷¹ Tre gange ranedes der fra ikke-aristokrater (af ikke-aristokrater) og én gang fra en adelig. Kun én af ransmændene, Peder Svey, kan placeres (overfladisk) socioøkonomisk. Han var svend for Axel Persøn Thott, og hans slægt havde tidligere tilhørt adelsstanden, men var frafaldet i 1494, hvor kilden er fra.⁷² Gennem sit slægtskab og sit embede var Peder Svey indflydelsesrig, hvilket taler for Jørgensens tese om ran som noget, der blev begået af folk med magt til at tage, hvad de ville. Situationen er dog, at han randede fra bispestolen i Roskilde, der repræsenterede langt mere autoritet, rigdom og politisk indflydelse end han selv. Handlingen kunne have været udført i forbindelse med hans embede og derfor være begået med Thott-slægtens myndighed, men dette er usandsynligt, da denne i så fald ville have været impliceret, sådan som man ser i lignende sager.⁷³ Det er mere plausibelt, at Peder Svey randede fra mere magtfulde individer. De øvrige ransmænd lader sig ikke placere yderligere, hvilket indikerer, at de ikke tilhørte samfundets elite. Det er altså usandsynligt, at ran blev begået af eliten, dvs. af "Personer, der følte sig stærke nok til uden Risiko for Paagribelse at gennemføre deres Forehavender".⁷⁴

De to principielle kilder er tingsdomme, der ikke er rettede mod specifikke personer, men derimod bekræfter rettigheder. Den ene omstøder en tidligere dom for ran.⁷⁵ Den anden fastslår, at hvis nogen benyttede eller dyrkede jord uden jordejerens tilladelse, "da er det Ran og bør at forfølges efter Loven".⁷⁶ Tingsdommene er erklæringer om, hvordan man kunne handle, hvis der blev begået ran. Denne type erklæringsdomme er – i hvert fald blandt sagerne om borttagelse – unikke for ran. De andre borttagelsessager adresserer allerede foregåede handlinger og søger oprejsning og erstatning for disse. Erklæringsaspektet ses desuden også blandt de øvrige ranskilder, f.eks. i et tingsvidne af Bent Bille, der udmunder i dommen, at "hvo som i den [hans skov] har hugget imod hans Villie [...] må Beynt Bille lovlig følge dem efter til Ran eller i andre Maader, hvor ham tækkes efter Loven".⁷⁷ Hvis nogen huggede i hans skov, kunne han bl.a. forfølge

70 Rep. II nr. 7626, 7714.

71 Rep. II nr. 5916.

72 Rep. II nr. 7078; Dahlerup: 'Lavelens krise', 34. For mere generelle diskussioner af social mobilitet og dynamikker mellem de rigeste bønder og fattigste aristokrater læs desuden Dahlerups artikel eller se: Jexlev: 'Fra bypatriciat'; Prange: 'Bonde af Thy', 66ff; Prange: 'Lavelsskæbner'.

73 Det ses f.eks. i Rep. II nr. 819, hvor fogeden Jakob Mogensen forklarer, hvorfor det er ham og ikke hans *herre*, der møder på tinge.

74 Jørgensen: 'Begreberne', 200.

75 Rep. II nr. 8913.

76 Rep. II nr. 4664.

77 Rep. II nr. 3600.

dem for ran. Sagstypen *ran* ser herved ud til snarere at have været en principiel juridisk abstraktion end en anvendelig retstypologi. At sagstypen havde en højere abstraktionsgrad ses også i Jørgensens diskussion af begrebet. Han argumenterer for, at ransbegrebet oprindeligt kun omhandlede *ran*, men at det løbende blev udvidet. Først og fremmest med "tilfældige Udvidelser af Ransbegrebet":⁷⁸ jordran, muldran og græsran, hvilke han ikke tillægger større betydning. Senere kom bl.a. begrebet skovran til, og det er særlig interessant i denne undersøgelse. De andre senere udvidelser af begrebet er *håndran*, *boran*, *markran*, *jordran* og *agerran*.⁷⁹ Ingen af udvidelserne optræder i repertoriet.

HUG

Skovran er en senere udvidelse af ransbegrebet, der blev implementeret i (slutningen af) 1200-tallet.⁸⁰ Der er derfor god grund til at antage, at begrebet optrådte i senmiddelalderlige kilder, navnlig i perioden 1400-1513. *Skovran* er åbenlys fældning af anden mands træer og er mest interessant for Jørgensen, fordi det indebærer to udvidelser af ransbegrebet, nemlig 1) at ran ikke længere kun omhandlede rørlige ting, men også abstrakte begreber som rettigheder (rettighed til skov) og 2) at ran ikke, som det oprindelige ransbegreb, nødvendigvis skulle foregå i ejerens påsyn.⁸¹ Det sidste ses i Bent Billes førromtalte tingsdom, der jo netop omhandlede hans principielle ret til skov. Skovran burde herved kunne kendes ved andet end blot sprogbrugen. Sager, der kan ses som skovran, burde stemme overens med udvidelserne af begrebet: 1) Er der tale om abstrakt besiddelse (og borttagelse), 2) foregår handlingen åbenlyst, men uden at være i ejerens påsyn, og 3) straffes handlingerne med tremarksbøder (eller de nedskrivninger af tremarksbøden det sene ransbegreb tillader, mere om det senere). Netop skovran er her til en særlig gunstig ramme til at diskutere de senere udvidelser af ransbegrebet, som Jørgensen præsenterer, da dette er velbelagt i kilderne. 42 tingsvidner fra perioden omhandler konflikter om træ og retten til skov. Ingen af disse benytter imidlertid ordet ran, men i stedet ordet *hug*.

Bo Fritzbøger diskuterer i *A Windfall for the Magnates* adgangen til træ og skov i Danmark, 1150-1830. Han konkluderer, at adgangen blev mindsket (samlet på færre hænder) i løbet af middelalderen, hvorfor disputer om skove blev hyppigere, og regulering/ejerskab blev strammet op, særligt indtil midten af 1300-tallet.⁸² Tabel 3 illustrerer spredningen af tingsvidnerne om retten til træ fordelt på de årtier, de stammer fra. Umiddelbart ser den udvikling, Fritzbøger omtaler, ud til at være foregået et århundrede senere. I repertoriet optræder i hvert fald ingen

78 Jørgensen: 'Begreberne', 164.

79 Jørgensen: 'Begreberne', 172-176.

80 Jørgensen: 'Begreberne', 177.

81 Jørgensen: 'Begreberne', 163-165, 173-176.

82 Fritzbøger: *A windfall*, 93, 351.

konflikter om træ/skov-ret før 1459. Uagtet om adgangen til træ først rigtig blev et konfliktfelt i 1300- eller 1400-tallet, står Fritzboegers overordnede pointe ved magt: Træ blev en til stadighed vigtigere ressource og derfor opstod flere konflikter om adgangen hertil.⁸³ I relation til spørgsmålet om ran handler de fleste af kilderne om rettigheder, altså netop om den abstrakte udvidelse af ransbegrebet.

Tabel 3: Spredningen af tingsvidner, der behandler 'hug', fordelt på årtier.

Årti	Antal sager	Antal kilder	Kildeangivelse
1450-1459	2	2	Rep. II 930, 947
1460-1469	1	1	Rep. II nr. 2241
1470-1479	2	4	Rep. II 3574 s, [4127/4223/4273
1480-1489	8	8	Rep. II nr. 4734, 4784, 5253, 5449, 5754, 5835 s, 5963, 6606
1490-1499	18	18	Rep. II nr. 6668, 6669, 6721 b, 7057, 7270, 7468, 7627, 7714, 7921, 8438, 8481, 8861, 8879, 8924, 8953, 8954, 8955, 8959,
1500-1513	10	10	Rep. II nr. 9015, 9329, 9533, 10069, 10207, 10350, 10400, 10602, 11232, 11417

Af de 43 kilder er de 24 privilegier, eneret eller rettighed til hugst, mens 19 er egentlige stridigheder. Privilegierne taler hverken for eller imod Jørgensens tolkning af begrebet, da de snarere udtrykker den stigende kamp om skovene som ressource, eller som Jørgensen selv angiver, der ses "i Overgangen til denne Sprogbrug en Udvikling henimod et rigere differentieret økonomisk Liv".⁸⁴ I de 19 egentlige stridigheder om træ ses en fin nuancegrad og spredning i forhold til konteksten for anklagerne. Derfor er sprogbrugen – den konsekvente brug af udtrykket *hug* – påfaldende. Den eneste undtagelse er variationen *forhugge*,⁸⁵ der primært optræder i kongelige lensbreve, hvori det betinges, at de "ej [må] lade forhugge Skovene",⁸⁶ samt i enkelte doms- og anklagevidner mod bønder, der "saare forhugger til Upligt [ulovligt]".⁸⁷ Udtrykket *forhugge* hang herved sammen med over-

83 Man kan diskutere, om stigningen i antallet af disputer nødvendigvis betød øget regulering (en generel overgang fra fællesskov (alminding) til privat skov), eller om det snarere hang sammen med skiftende dyrkningssystemer, da skovene var integreret i samfundets agrarproduktion. Poulsen: 'Anmeldelse', 242-243.

84 Jørgensen: 'Begreberne', 165.

85 Variationen *nedhugge* optræder også 1 gang. Årsagen findes sandsynligvis i konteksten, da 300 egetræer fældes, hvorfor en del af skoven faktisk *nedhugges*, d.e. fældes. Rep. II nr. 10602.

86 Rep. II nr. 7714, jf. desuden Rep. II nr. 8438, 8481, 9855, 11232, 11417.

87 Rep. II nr. 10069. Jf. desuden rep. II nr. 10350.

dreven træhugst på arealer, hvor man havde begrænset eller intet ejerskab: For lensmændenes vedkommende sandsynligvis rovdrift,⁸⁸ mens bønderne nok kun havde ret til at hugge "naar dem Behov gjordes".⁸⁹

Tabel 4 angiver anklagemønsteret i disse kilder. Det er tydeligt, at aristokratiet er overrepræsenteret blandt ofrene. Man skal dog ikke lægge mere i dette, end at de besad store skovarealer og derfor var mere udsatte for overgreb: dem, der ikke besad skov, kunne man nu engang ikke hugge fra. Overgrebene blev begået af alle, om end ikke-aristokraterne udgjorde flertallet. Forklaringen er nok den samme som før: Bønderne (alle anklagede ikke-aristokrater var bønder) behøvede træ, men ikke alle havde nem adgang; altså måtte de *hugge*. Hvis handlingen *hug* skal forstås som *ran* er det følgelig åbenlyst, at det ikke var et retsbrud, der primært kendetegnede eliten, som Jørgensen ellers foreslår.

Tabel 4: Oversigt over, hvem der blev ramt af hug (4.1), og hvem der blev anklaget/dømt for det (4.2)

	Antal sager	Antal kilder	Kildeangivelse
4.1 Der huggedes fra...			
Kongen	1	1	Rep. II nr. 10350
Gejstligheden	4	4	Rep. II nr. 947, 3574 s, 9329, 10069
Aristokrater	10	12	Rep. II nr. 4127/4223/4273, 5253, 5754, 5963, 6607, 6668, 6669, 8879, 10400, 10602
Ikke-aristokrater	2	2	Rep. II nr. 7270, 8861,
4.2 anklagedes/dømtes for hug...			
Gejstlige	1	1	Rep. II, nr. 947
Aristokrater	3	3	Rep. II nr. 3574 s, 8861, 10602
Ikke-aristokrater	10	12	Rep. II nr. 4127/4223/4273, 5253, 5754, 5963, 6607, 6668, 6669, 7270, 10069, 10350
Ukendt	3	3	Rep. II nr. 8870, 9329, 10400

(SKOV)RAN ELLER HUG?

Jørgensens definition af *ran* afhænger af, i hvor høj grad man kan forvente konsekvent ordrbrug i senmiddelalderens retsvæsen: Hvor sigende er det, at ordet (skov)*ran* sjældent optræder i kilderne, mens *hug* hyppigt forekommer? Hvis *hug*

⁸⁸ Senmiddelalderen var præget af reel træmangel, da rovdrift, det være sig både godsejernes og bøndernes, belastede skovene hårdt og reelt reducerede både omfanget og antallet af skove, jf. Hybel og Poulsen: *The Danish Resources*, 3-25.

⁸⁹ Rep. II nr. 6721 b.

beskriver Jørgensens udvidelse af ransbegrebet, kan der ikke herske tvivl om, at der er tale om to ord for samme fænomen, udformet i henholdsvis en juridisk-abstrakt- og en dagligdagsbrug.

Ser man imidlertid på strafudmålingen i de få bevarede domme, der er for hug, er denne forskellig fra ransbegrebets strafferamme. Ran blev straffet med tremarksbøder, og derfor er sager om ran nemme at genkende.⁹⁰ I de senere udvidelser af begrebet kunne bøden for skovran være lavere efter et nedskrivningsprincip om, at for hvert læs, man borttog, udløstes bøder på to øre, indtil det tolvte læs, hvor bøden nåede tre mark og ikke steg yderligere.⁹¹ Fire kilder giver indsigt i dette i forbindelse med hug.⁹² Det første er et domsbrev, der fastslår, at ”hvo der hugger i andens Skov eller ‘marckesnabe’ [betegnelse for et kileformet jordstykke; her et engstykke] uden hans Minde [vidende/tilladelse] eller nogen ‘lower’, at hugge i andens, han skal udlægge det, han saa hugger”.⁹³ Hvis man huggede uden tilladelse, skulle man altså erstatte træet eller dets værdi, hvilket peger i en ganske anden retning end tabelberegningen for skovransbøden. Hertil optræder tre kongelige domme, der udpeger, hvem der havde retten til skove og hug.⁹⁴ Disse fastsætter ikke en strafferamme, men omhandler spørgsmålet om selve retten til hug. Hermed lader de forstå, at sagerne om hug ikke fokuserede på det specifikke overgreb, men derimod generelt omhandlede selve spørgsmålet om, hvem der havde adgang til skovene. Der var altså forskellige domsudfald alt efter, om man anklagede for *hug* eller for *ran*: hug indebar erstatning af det huggede samt bekræftelse af ejendoms- eller brugsret. At få straffet gerningsmanden (den retshandling ransbegrebets tremarksbøder kunne tilbyde) var af sekundær interesse.

I andre kilder end tingsvidnerne kan man imidlertid finde hårde bødestrafte for skovhug. Per Ingesman har påpeget, at dette til dels skyldes arbejdsbyrden

90 Tremarksbøderne blev pålagt i mange andre sammenhænge, se Jørgensen: ‘Begreberne’, 159, men alligevel har dette letgenkendelige karakteristikum foranlediget en tendens i forskningen til at se al borttagelse, der blev straffet med tremarksbøder, som ran, jf. Paulsen: ‘Den Skånske Birkeret’, 30.

91 Jørgensen: ‘Begreberne’, 179.

92 Der kan også tælles en femte: Et forlig mellem væbneren Poul Henriksøn og abbeden af Skovkloster. Rep. II nr. 3574 Skovkloster ændrede i 1560 navn til Herlufsholm: Blangstrup (red.): *Salmonsens*, bd. 11, 319. Poul Henriksøn erkendte, at han havde hugget og lovede klosteret så meget skov, som de ville have, formentlig så meget som han havde taget. Sagen er ikke medregnet her, da forliget ikke siger noget om strafferammen og heller ikke kan give indsigt i, hvad man kunne forvente af denne. Et forlig var nemlig at foretrække for begge parter, så selv hvis klosteret havde haft en stærk sag, er det usandsynligt, at abbeden havde sat hårdt mod hårdt for at få Poul Henriksøn til at bøde yderligere, særligt fordi klosteret jo kompenseres. Esmark og Orning: ‘General Introduction’, 12; Vogt: ‘The Power’, 176.

93 Rep. II nr. 5449. Dommen lyder ydermere på ret høje bødestrafte, der skulle kompensere naboerne. Dette var sandsynligvis fordi konflikten var skadelig for lokalsamfundet. Hermed omhandlede bødestrafte ikke borttagelsehandlingen, men derimod den konflikt den havde forvoldt.

94 Rep. II nr. 10069, 10350, 10400.

forbundet med at indblande tinget: ”de små og helt ukomplicerede forbrydelser, som f.eks. ulovlig skovhug [...] klaredes, uden at man behøvede at gå ’omvejen’ ad herreds- eller landsting, ved en udenomsretslig ’aftale’ om betaling af et bestemt bødebeløb”.⁹⁵ Sager om hug kunne generelt ordnes i mindelighed, dvs. uden om tingene. Derfor er det meningsfyldt for at få indblik i strafferammen at gå til regnskabsmaterialet. Ingesman beretter således, at man i Hans Skovhaards officialregnskab (1519-1522) kan observere fire bønder, der fik pålagt bøder for skovskade, og at disse lød på forskellige beløb. Det samme kan ses i Næsbyhoved lens regnskaber, hvor to eksempler på *hug* forekommer. Ét fra 1503, hvor der skulle bødes 5 mark, og ét fra 1509, hvor der skulle bødes 5 okser, der blev betalt med 22 mark.⁹⁶

Regnskabsmaterialets bødepraksis for hug er følgelig ikke forenelig med ransbegrebets tremarksbøde, særligt fordi straffen ikke blev reduceret, som man kunne forvente, tværtimod. Hertil afslører regnskaberne, at der ikke syntes at have været én forudbestemt straf eller ét akkumuleringsprincip, når hug skulle straffes med bøder. Det er muligt, at bøden simpelthen fulgte huggets omfang, men dette er tvivlsomt, da sagefaldsindtægterne så afslører omfattende borttagelse af træ, selv hvis de bødede tvigæld, altså det dobbelte af træets værdi.

Det kan selvfølgelig diskuteres, hvor megen lid man kan sætte til disse få forekomster i regnskaberne, men Thelma Jexlev har dog argumenteret for, at de er ”den mest dækkende kildegruppe, vi har bevaret til pris-, løn-, landbrugs-, og socialhistorie forud for enevælden”.⁹⁷ Problemet er imidlertid, at kildegruppen ikke kan tilgås isoleret, men derimod burde kunne indgå i ”[e]n konfrontation af udvalgt tingsbogsmateriale”.⁹⁸ En sådan konfrontation skulle helst inkludere tingbøger og sagefaldsregistre i samme len, så samme sager kan sammenlignes, men dette er desværre ikke muligt i artiklens undersøgelsesperiode. Sikkert er det imidlertid, at oplysningerne fra sagefaldsregistrene udtrykker samfundets gældende retspraksis, altså ”hvordan retsreglerne er blevet håndhævet i praksis”,⁹⁹ hvilket langt er at foretrække over lovenes begrænsede udsagnsevne.

Om det begrænsede antal sager om skovhugst i sagefaldsregistrene bemærker Jexlev, at disse er stigende efter år 1600 og konkluderer, at det skyldtes, at retsbruddet her fik stigende betydning.¹⁰⁰ Over for dette må Ingesmans pointe igen accentueres: Størstedelen af konflikterne om skovhug blev løst udenomsretsligt og følgelig uden om loven. Skiftet omkring år 1600 kunne antyde et opgør med den udenomsretslige konflikthåndtering. Sikkert er det i hvert fald, at ovenstående få eksempler på tingsdomme og skovhugstbøder giver en bedre forstå-

95 Ingesman: ’Overvågning og straf’, 15.

96 NLR, 222, 290.

97 Jexlev: ’Lensregskabernes’, 164.

98 Jexlev: ’Lensregskabernes’, 180.

99 Jexlev: ’Lensregskabernes’, 163.

100 Jexlev: ’Lensregskabernes’, 167.

else for forholdet mellem straf og lov, end lovkilderne kan på egen hånd. Hertil er det også sigende for udbredelsen af retstypologien *ran*, at "skovran"/hug oftest blev bragt op, diskuteret, mæglet og afregnet udenomretsligt.

Alt i alt må man konkludere, at selv om skovhugst i nogle tilfælde blev straffet med bøder, var disse ikke var forenelige med ransbegrebets bestemmelser. Mange af tingsvidnerne om hug drejede sig mere om rettighedskrænkelser end om overgreb på rørlige ting: de har et karakteristisk fokus på principiel besiddelse, hvor rettighed står i centrum. *Ran* og *hug* var derfor to forskellige sagstypologier.

Det er følgelig nødvendigt med en nedjustering af forskningens forståelse af begrebet *ran* som et senmiddelalderligt retsbrud – i hvert fald hvis man vil bruge en terminologi og retsforståelse, der afspejler periodens. Anklager for (*skov*) *ran* var sjældne, og der er intet grundlag for antagelsen om, at åbenlys, magtanvendende borttagelse af ejendom (eller rettigheder) udelukkende bør forstås som *ran*, hvis ikke det direkte bliver benævnt således i kilderne. Hermed ikke sagt, at *ran* ikke var åbenlys og magtanvendende borttagelse, men som med tyveriet skal man være opmærksom på forskellen mellem en handlings fysiske gennemførelse og dens sociale konstituering i en retslig sammenhæng. I stedet for en nøgtern forståelse af bestemte handlinger som bestemte retsbrud bør man bemærke, at nye retsbegreber (*hug*) opstod på tinge (hvis disse begreber da ikke allerede fandtes forud for landskabslovenes nedskrivelse). Disse begreber passede – og blev tilpasset – konkrete behov og ønsker man opsøgte tingene med, f.eks. ønsket om at få nedskrevet sin adkomst til et skovareal i et tingsvidne, der gennem tingshandlingen blev offentligt vedtaget af lokalsamfundet.

BEGREBERNE RAN OG TYVERI

En revision af Jørgensens definitioner af *ran* og *tyveri* er nødvendig. Han har sandsynligvis ret i, at tyveriet skal forstås som en skjult borttagelse uden anvendelse af magt, men dette er samtidig kun en handlingsbeskrivelse i et samfund, hvor ret og lov blev skabt og forvaltet socialt. Og dette har Jørgensen ikke haft øje for. Retsbruddet *tyveri* var indflettet i social forhandling styret af periodens forestillingsverden. Typisk anklagede man kun folk for tyveri, hvis de var dårligere økonomisk/socialt stillet end en selv, fordi tyveriet i nogen grad hang sammen med forestillingen om folk, der led afsavn og i nogen grad var foragtelige.

I praksis betød dette, at folk, der afveg fra denne forestilling blev retsforfulgt på andre måder og efter andre bestemmelser end tyveriparagrafferne. Den yderste konsekvens heraf er, at status og økonomi gjorde afstanden til galgen længere. Hertil gælder, at spørgsmålet om hemmelig og åbenlys borttagelse ikke var betydningbærende for definitionen af forbrydelsen. Når man skulle forfølge for *ran* eller tyveri, var det mere relevant, *hvem* der havde taget gods, end *hvordan* de havde gjort det. Tyveriet behandles ikke ofte i forskningen, hvorfor dette ikke medfører radikale omskrivninger af danmarkshistorien, men alligevel bør det give stof til eftertanke i den umiddelbare brug af begrebet; Lars Bisgaard fastslår f.eks., at

lensmænd, der beholdt afgifter selv i stedet for at give dem til kongen, blev opfattet som tyve og hængt (en udlægning, der desuden også går imod Jørgensens forståelse af begrebet).¹⁰¹ At straffen var hård er utvivlsomt sandt, men ord som *forræderi* eller *embedssvigt* havde bedre beskrevet situationen.

Ligesom ved tyveriet gælder det for ran, at Jørgensen utvivlsomt fremstiller en skarp karakteristik af overgrebets fysiske dimension: Åbenlys og delvis magtanvendende borttagelse af ejendom. At begrebet juridisk udvides igennem middelalderen er ligeledes korrekt. Men igen og af samme grunde som ved tyveri var handlingens fysiske karakteristika mindre relevante. Dette gælder følgelig også de juridiske udvidelser af ransbegrebet, som Jørgensen påpeger. Problemet med Jørgensens ransbegreb ligger dog ikke udelukkende i hans udlægning, men derimod også i høj grad i den modtagelse, den har fået. For selv om *ran* kendetegnede en bestemt handling, betyder dette ikke, at alle forekomster af denne handling blev set som ran. Åbenlys og magtanvendende borttagelse var et hyppigt forekommende fænomen, men blev kun sjældent forfulgt som ran. I stedet valgte man andre fremgangsmåder. I artiklen illustreres dette med *hug*, et græsrodsbegreb, der ikke findes i lovmaterialet, men fungerede som gyldigt alternativ til *skovran* i sager om ulovlig skovhugst. Årsagen til at vælge *hug* frem for *ran* var, at *hug* havde fokus på rettighedskrænkelser, principiel besiddelse og afklaring af ejerskabsforhold til eftertiden, modsat ranstraffens bødebestemmelser. I tilfælde hvor *hug* blev straffet med bøder, er det yderligere åbenlyst, at disse ikke er forenelige med bødesatserne under ransbegrebet. Det var således to forskellige retsbrud. Hertil må man forestille sig, at *hug* blot var én af mange sagstypologier, der blev benyttet uden at optræde i lovmaterialet, hvorved *ran* reelt set ikke var et særligt hyppigt forekommende fænomen, selvom åbenlys borttagelse, efter bedste skøn, var.

PERIODENS RETSPRAKSIS – EN EKSURS

I artiklens indledning skrev jeg, at en diskussion af Jørgensens rans- og tyveribegreber nødvendigvis måtte føre til en diskussion af forskningen i bredere forstand. Årsagen hertil er forskningens a priori-anvendelse af Jørgensens begreber, f.eks. ved rubricering af al åbenlys borttagelse som *ran*, uagtet hvilken terminologi kilderne anvender. Denne tendens rummer og reproducerer nemlig, som artiklen også har demonstreret (f.eks. i diskussionen *ran/hug*), en uhensigtsmæssig forståelse af periodens retsvæsen. Kritikken kan lyde som en småpedantisk diskussion af, hvilket ord, der er mest rammende, men dette er ikke pointen. Derimod handler det om, hvordan vi forstår senmiddelalderens retsvæsen og særligt hvilken position, vi tilskriver loven i menneskenes retsbevidsthed. Ved at nedjustere brugen og forståelse af begrebet *ran* anerkender man samtidig, at lovene i perioden ikke stod som absolutte og ubevægelige komplekser, noget ingen nule-

101 Bisgaard: 'En vestfynsk fejde', 29-39.

vende retshistoriker vist i øvrigt ville hævde. Begrebet *hug* giver det retvisende alternativ, at senmiddelalderens retssamfund var pragmatisk og kontekstafhængigt. For det første fordi ofrene for handlingen (*hug*) ikke efterstræbte bødeerstatning eller straf, men derimod erstatning for det huggede og bekræftelse af deres enemærker; formentlig for at imødekomme fremtidige stridigheder. For det andet udtrykker begrebet en forhandlende forståelse af lov og ret: *Hug* findes ikke i lov materialet,¹⁰² men alligevel var det udbredt i perioden. Man havde altså en retspraksis, der forløb parallelt med loven. Dette skal ikke forstås anarkistisk: Tings(for)handlingerne var ikke frie, vilkårlige eller i opposition til lovgivningen, men det var muligt i disse fora at forhandle og udbygge loven. Loven og tingene var sociale institutioner mere end abstrakt jura. Alene muligheden for at vælge mellem skovran og hug illustrerer hermed, at retsvæsenet var dynamisk med brede rammer for at rejse sag. Jørgensen når en lignende konklusion i forholdet mellem tyveri og ran, men afviser den dog uden begrundelse: "Sagsøgeren [havde] frit Valg mellem Forfølgning som Ran eller som Tyveri, men dette kan dog ikke godt være Meningen".¹⁰³

Denne sjældne svaghed i Jørgensens argumentation, kan forklares med den definition, der er givet her: Sagsøgeren havde faktisk principielt frit valg i forhold til, hvordan han ville rejse sagen, da retsvæsenet først og fremmest var baseret på en social – og ikke en juridisk – virkelighed. Friheden til at vælge anklagetyologien demonstrerer således en pragmatisk forståelse af ret, da man herved fik mulighed for at rejse sag på det grundlag, man mente kunne give bedst resultat. Samfundets sociale virkelighed – og forestillingsverden – var derfor også integreret i retsvæsenet. Anette Hoff anfører dette forhold som en praktisk realitet, for at lovkomplekserne overhovedet kunne fungere: "[R]etsreglernes brug har været afhængige af, om nogle i kredsen af lovkyndige på tinge kunne erindre, hvad tidligere retspraksis havde været. Det var den fælles hukommelse af de mundtligt overleverede regler, der var forudsætningen for, at retssystemet kunne fungere."¹⁰⁴ Hermed åbner hun for muligheden for, at loven kunne suppleres med lokal og fælles hukommelse. Det her præsenterede arbejde peger yderligere på, at denne forudsætning ikke blot var baseret på hukommelse, men også de lovkyndiges fælles forståelse af moral, uafhængigt af lovbestemmelserne.

Spørgsmålet om, hvorvidt begrebet ran er berettiget i forskningen, er følgelig mere end bare et spørgsmål om at bruge det rigtige ord. Det er et spørgsmål om, hvorvidt vi forstår retsvæsenet absolut eller relativt. Derfor åbner spørgsmålet for yderligere udforskning af det store kildemateriale, der omhandler borttagelse

102 Udover definitionen af træhugst som en ranshandling (eks. Erik Sjø., bog 2, kap 78, 507-08; Jy.Lov, bog 2, kap. 73), kan man i lovene finde betydningsbeslægtede ord til 'hug', der ikke umiddelbart sammenkobles med ran. Se eks. SkånL, A. Sun. 114-116, 628-635.

103 Jørgensen: 'Begreberne', 183.

104 Hoff: *Lov og Landskab*, 277.

uden brug af begrebet *ran* (jf. note 69). For hvis dette ikke kan forstås som *ran*, hvad var der så tale om? Et begreb som *hug* er en del af svaret, men mange nuancer er endnu åbne for fortolkning og diskussion.

LITTERATUR

Trykt kildemateriale

- DDR 2** Aage Andersen (udg.): *Den danske rigsgivning 1397-1513*, København: C.A. Reitzels Forlag, 1989
- DM** *Danske Magazin*, tidsskrift, København, 1745ff.
- Erik Sjæ.** Skautrup, Peter (udg.): *Danmarks Gamle Landsskabslove med Kirkelovene, bd. V: Eriks Sjællandske lov, text 1-2*, København: Gyldendals Boghandel, 1936.
- Jy.Lov** 'Jyske lov'. I Erik Kromann (udg.): *Danmarks Gamle Love Paa Nutidsdansk. Andet bind: Eriks Sjællandske lov – Skaanske og Sjællandske Kirkelov*, København: G.E.C. Gads Forlag, 1945
- KøbstL** 'Lunds købstadslovgivning efter 1326, 15. august'. I Erik Kroman (udg.): *Danmarks Gamle Købstadslovgivning, bd. IV: Skaane, Bornholm, Halland og Blekinge*, København: Rosenkilde og Bagger, 1961.
- NLR** Madsen, Haakon Bennike og Porsmose, Erland (udg.): *Næsbøghoved lens regnskaber 1502-1511*, Odense: Odense Universitetsforlag, 1991.
- Rep. I** Kr. Erslev, William Christensen og Anna Hude (udg.): *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen med Udtog af de hidtil utrykte, 1, rk.*, bd. 1-4, København: G.E.C. Gad, 1894-1912.
- Rep. II** William Christensen (udg.): *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen med Udtog af de hidtil utrykte, 2.rk.*, bd. 1-9, København: G.E.C. Gad, 1928-39.
- SkånL** 'Skaanske lov'. I Svend Aakjær og Erik Kroman (udg.): *Danmarks Gamle Landskabslove med Kirkelovene, bd.1, andet halvbind: Skånske Lov, Anders Sunesøns Parafrase, Skånske Kirkelov m.m.*, København: Gyldendals Boghandel, 1933.
- Val.Sjæ.** 'Valdemars sjællandske Lov'. I Erik Kroman (udg.): *Danmarks Gamle Landskabslove med Kirkelovene, bd. VIII: Valdemars Sjællandske Lov, Ældre og yngre redaktion samt sjællandske kirkelov*, København: Gyldendals Boghandel, 1941.

Trykt materiale

- Blangstrup, Christian (red.): *Salmonsens Konversations Leksikon*. 26 bd., 2. udgave, København: J.H. Schultz Forlagsboghandel A/S, 1915-1930.
- Bill, Jan, Bjørn Poulsen, Flemming Rieck og Ole Ventegodt: *Dansk søfarts historie I. Indtil 1588. Fra Stammebåd til skib*, København: Gyldendal, 1997.
- Bisgaard, Lars: 'En vestfynsk fejde: Hans Andersen i Bukkerup og Eske Bille på Hagenskov', *Fynske årbøger*, 2014, 22-45.
- Dahlerup, Troels: 'Lavelens krise i dansk senmiddelalder', *Historisk Tidsskrift*, 12. rk., bd. IV, 1969, 1-43.
- Dahlerup, Troels: 'Den nordiske Adel i Senmiddelalderen. Struktur, funktioner og internordiske relationer'. I *Rapporter til det nordiske historiker-møde i København 1971 9-12 august*, København: Nordisk Historikermøde, 1971, 45-80.
- Dahlerup, Troels: *Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie bd. 6: De fire stænder, 1400-1500*, København: Gyldendal, 1989.
- Danstrup, John et al. (udg.): *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder: fra vikingetid til reformationstid*, København: Rosenkilde og Bagger, 1956-1978.
- Esmark, Kim: 'Farlige ritualer. Middelalderens politiske kultur mellem antropologiske og tekstlige vendinger', *Passepartout: Skrifter for kunsthistorie*, årg. 13, nr. 25, 2005, 56-67.
- Esmark, Kim og Hans Jacob Orning: 'General Introduction'. I Kim Esmark, Lars Hermanson, Hans Jacob Orning og Helle Vogt (red.): *Disputing Strategies in Medieval Scandinavia*, Leiden/Boston: Brill, 2013, 1-28.

- Fritzboeger, Bo: *A Windfall for the Magnates: The Development of Woodland Ownership in Denmark c. 1150-1830*, Odense: University Press of Southern Denmark, 2004.
- Heebøll-Holm, Thomas Kristian: *Ports, Piracy, and Maritime War. Piracy in English Channel and the Atlantic, c. 1280-c. 1330*, København: University of Copenhagen, 2011.
- Hermanson, Lars: 'Makten, individen och kollektivet. Ett alternativt perspektiv på det danska 1100-talets politiska historia'. I Lars Carelli, Lars Hermanson og Hanne Sanders (red.): *Ett annat 1100-tal. Individ, kollektiv och kulturella mönster i medeltidens Danmark*, Göteborg: Makadam Förlag, 2004, 61-99.
- Hoff, Anette: *Lov og Landskab. Landskabslovenes bidrag til forståelsen af landbrugs- og landskabsudviklingen i Danmark ca. 900-1250*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 1997.
- Hvidtfeldt, Johan: 'Paul Johannes Jørgensen: Dansk Retshistorie. (Gads Forlag, 1940.)' *Historie/ Jyske Samlinger*, Bd. 5, rk. 6, 1941/1942, 80-83.
- Hybel, Nils, og Bjørn Poulsen: *The Danish Resources c. 1000-1550. Growth and Recession*, Leiden/ Boston: Brill, 2007.
- Ingesman, Per: 'Overvågning og straf på ærkesædets gods ved middelalderens slutning', *Bo og by*, 1995, nr. 1, 8-35.
- Jexlev, Thelma: 'Lensregnskaberne sagefaldsregistre. Kan de bruges til en vurdering af retspraksis i det 16. og 17. århundrede?'. I Grethe Christensen, Karl-Erik Frandsen, Kai Hørby, Benito Scocozza og Alex Wittendorff (red.): *Tradition og Kritik. Festskrift til Svend Ellehøj den 8. september 1984*, København: Den Danske Historiske Forening, 1984, 163-181.
- Jexlev, Thelma: 'Herredstingene i middelalderen. En vigtig lokal faktor og en endnu vigtigere lokalhistorisk kilde'. I Tommy P. Christensen et al. (red.): *Slægter, Skjolde, steder. Festskrift til Knud Prange 6. juni 1990*, Odense: Odense Universitetsforlag, 1990, 171-181.
- Jexlev, Thelma: 'Fra bypatriciat til Rigsrådsadel. Social mobilitet belyst ved eksemplet Eggert Frille'. I Per Ingesman og Jens Villiam Jensen (red.): *Riget, magten og æren. Den danske adel 1350-1660*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2001, 126-139.
- Jørgensen, Poul Johannes: 'Begreberne Tyveri og Ran i de danske landskabslove'. I Erik Reitzel-Nielsen (red.): *Festskrift til Professor, dr. juris Vinding Kruse paa Tresaarsdagen den 30. juli 1940*, København: Nyt nordisk forlag v. Juristforbundet, 1940, 155-203.
- Jørgensen, Poul Johannes: *Dansk strafferet fra reformationen til danske lov*, Ditlev Tamm og Hel-le Vogt (red.), København: Jurist- og Økonomforbundet (Narayana Press, Gylling), 2007
- Kristensen, Hans Krongaard og Bjørn Poulsen: *Danmarks byer i middelalderen*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2016.
- Netterstrøm, Jeppe: *At forsvare til rette. Værnsforholdet og bøndernes retslige stilling i Danmarks senmiddelalder 1400-1513*, Kerteminde: Landbohistorisk Selskab, 2003.
- Netterstrøm, Jeppe: 'Mourids Nielsen Gyldenstjernes kvinder', *Den jyske Historiker*, nr. 125, 2010, 34-52.
- Paulsen, Kirsten Berth: 'Den Skånske Birkeret', *Scandia. Tidskrift för historisk forskning*, bd. 44, 1. h, 1978, 25-57.
- Poulsen, Bjørn: *Land - By - Marked. To økonomiske landskaber I 1400-tallets Slesvig*, Flensborg: Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig (Winds Bogtr., Haderslev), 1988.
- Poulsen, Bjørn: 'Dagliglivets fællesskaber'. I Per Ingesman, Ulla Kjær, Per Kristian Madsen og Jens Vellev (red.): *Middelalderens Danmark. Kultur og samfund fra trosskifte til reformation*. København: Gads Forlag, 1999, 188-207.
- Poulsen, Bjørn: 'Anmeldelse: Bo Fritzboeger: A Windfall for the Magnates. The Development of Woodland Ownership in Denmark c. 1150-1830. University Press of Southern Denmark', *Historisk tidsskrift*, 105:1, 2004, 230-252.
- Prange, Knud: 'Bonde af Thy. En standshistorisk studie' *Bol og By*, 5, 1964, 47-70.
- Prange, Knud: 'Lavadelsskæbner i senmiddelalder og renaissance'. I Svend Green-Pedersen, Jens Villiam Jensen og Knud Prange (red.): *Profiler i nordisk Senmiddelalder og Renaissance. Festskrift til Poul Enemark*, Aarhus: Arusia, 1983, 219-232
- Sjöholm, Elsa: *Sveriges medeltidslager. Europæisk rättstradition i politisk omvandling*, Lund 1988,

- Ulsig, Erik: *Danske adelsgodser i middelalderen*, København: Gyldendal, 1968.
- Vognsen, Frederik Lyng: 'Velbyrdige og beskedne mænd. Stand og status i dansk senmiddelalder', *Historisk Tidsskrift*, 118:1, 2018, 51-76.
- Vogt, Helle: 'The Power to Judge: Jurisdiction in Property Conflicts in Thirteenth-Century Denmark'. I Kim Esmark, Lars Hermanson, Hans Jacob Orning og Helle Vogt (red.): *Disputing Strategies in Medieval Scandinavia*, Leiden/Boston: Brill, 2013, 161-180.
- Vogt, Helle: 'Danish Penal Law in the Middle Ages: Cases of Homicide and Wounding'. I Stefan Brink og Lisa Collinson (red.): *New Approaches to Early Law in Scandinavia*, Turnhout: Brepolis, 2014, 185-200.
- Zangenberg, H.: 'En lollandsk Gaards Inventar i 1505', *Lolland-Falsters Historiske Samfund*, 1928, 36-50.

FREDERIK LYNGE VOGNSEN
 PH.D.-STIPENDIAT
 INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND
 AARHUS UNIVERSITET
 FRDRK45@HOTMAIL.COM

ABSTRACT (UK)

Frederik Lyng Vognsen: Theft and Robbery in Late Medieval Denmark. The Legal Use and Socioeconomic Motivation behind Seizure Crimes, 1400-1513

In 1940, professor, dr. jur. Poul Johannes Jørgensen wrote an article about the terms theft and rapine in the Danish medieval laws. To this date, his examination of the concepts is the most recent, which is why every academic work involving these concepts uses Jørgensen's definition to some degree. However, the academic scenery has changed in the last 80 years, and the medieval justice system is now understood as a dynamic and evolving institution, a view which differs greatly from Jørgensen's. A re-evaluation of Jørgensen's article is therefore overdue. The present re-evaluation must not be understood as a rejection of Jørgensen, but rather as a dialogue in which his conclusion is tested against a different methodical setting and with a source material that illustrates the medieval justice system better, than the legislation. To do this, late medieval Danish "tingsvidner", i.e. written, legal documents from the Danish *thing's* are used. These sources tell a different and more accurate story of the usage, and therefore definition, of said terms, and the Danish late medieval legal/judicial system overall. The article demonstrates that even though Jørgensen's examination of the concepts is both thorough and convincing, his methodical approach leads to a limited and fallacious understanding of medieval law (and the concepts in question), which was the result of complex social interaction.